

Др Елизабета Рос – хероина и жртва Првог светског рата у Србији

Желимир Микић¹, Александар Лешић^{2,3}

¹Медицински факултет, Универзитет у Новом Саду, Нови Сад, Србија;

²Медицински факултет, Универзитет у Београду, Београд, Србија;

³Клиника за ортопедску хирургију и трауматологију, Клинички центар Србије, Београд, Србија

КРАТАК САДРЖАЈ

Почетком 1915. године, неколико месеци од отпочињања Првог светског рата, у Србији, која је тада већ умногоме била опустошена, пуна рањеника и без довољно лекара и медицинског особља, избила је велика епидемија пегавог тифуса, што је земљу довело у веома тешку ситуацију. Тада су из многих земаља, а највише из Велике Британије, у помоћ стигле бројне савезничке хуманитарне и медицинске мисије, као и добровољци, међу којима је највише било жена, који су Србији пружили огромну и драгоцену помоћ. Процењује се да је у то време у Србији боравило више од 600 странкиња, од којих су 22 ту изгубиле живот. Међу тим добровољцима у јануару 1915. стигла је и шкотска лекарка Елизабета Рос (*Elizabeth Ross*). Рођена је 1878. године у Лондону, а студије медицине завршила је 1901. у Глазгову. Неколико година радила је у Великој Британији, а затим од 1909. у Персији (данашњи Иран) до почетка тзв. Великог рата, када, сазнавши за невоље Србије, долази као добровољац у Прву резервну војну болницу у Крагујевцу, која је тада, због избијања велике епидемије пегавог тифуса, већ практично била претворена у заразну болницу. Иако свесна свих опасности, предано и пожртвовано је радила ту неколико недеља, када је и сама оболела од „пегавца“, те након тешких 13 дана преминула 14. фебруара 1915, на свој 37. рођендан. Сахрањена је у Крагујевцу, а од 1980. године, када је њен гроб, који је био заједнички са друге две Британке које су такође умрле од пегавог тифуса, био рестауриран, одржава се сваког 14. фебруара у подне комеморација њој у спомен, као и свим осталим храбрим и племенитим женама које су, помажући Србији, изгубиле живот те несрећне године.

Кључне речи: Србија 1915; др Елизабета Рос; епидемија пегавог тифуса; историја медицине

УВОД

Почетком 1915. године Србија се, након неколико тешких ратних месеци и великих би- така, нашла у веома тешкој ситуацији. Земља је већ била значајно опустошена, пуна рањеника, док је лекара и медицинског особља било веома мало; владали су глад и неимаштина, а што је било најстрашније, у то време избила је велика епидемија пегавог тифуса („пегавца“), која је однела огроман број жртава.

Војни санитет Краљевине Србије ушао је у Први светски рат исцрпљен Балканским ратовима, те није било времена да се обнови: „Он је стварно улазио у нови рат још слабији него што је изашао из прошлог рата... А имао је водити рат са далеко јачим непријатељем.” [1] Србија је 1914. године мобилисала 532.000 грађана. У Војном санитету налазила су се 534 лекара [1, 2]. За разлику од Балканских ратова, у овом рату мобилисана су и 203 студента медицине, међу којима је било девет студенткиња. Санитет је организован по пуковима и дивизијама, у пет сталних војних болница са седиштима у дивизијским областима (Ниш, Ваљево, Београд, Крагујевац и Зајечар), као и у 24 резервне војне болнице (у којима су управнице биле углавном жене) и у 58 привремених војних

болница. Улогу Главне војне болнице у Београду после његовог пада преузеле су болнице у Нишу, Крагујевцу и Скопљу. На челу санитета налазио се пуковник др Лазар Генчић. Највећи центар је био у Крагујевцу, где је било и седиште Врховне команде.

Током 1914. и 1915. године, осим губитака и рањавања у борбама, долази до епидемије тифуса (пегавог, трбушног, рекурент) која односи и војску и народ: умире 35.000 војника и 100.000–200.000 цивила [2, 3]. Када је епидемија узела маха, званично је затражена помоћ из савезничких земаља. У Србију тада долази 200 страних лекара и 500 школованих сестара; из Француске је дошло 100, а из Енглеске 30 лекара који су имали искуства у лечењу пегавца [3]. Србији у помоћ тада су похрлиле и бројне савезничке, невладине, хуманитарне организације и медицинске мисије, пре свега из Велике Британије, и то углавном са женским особљем, што је био феномен своје врсте, дотад непознат у историји медицине и историји опште. Међу њима посебно су се истицале тзв. Болнице шкотских жена, које је 1914. године основала шкотска лекарка Елси Инглис (*Elsie Inglis*) [4–10]. Поред добро организованих мисија са комплетним болницама, у Србију су тада самоиницијативно долазили и појединци добре воље да помогну колико

Correspondence to:

Aleksandar LEŠIĆ
Klinika za ortopedsku hirurgiju i
traumatologiju
Klinički centar Srbije
Višegradska 26, 11000 Beograd
Srbija
alelesic@gmail.com

могу. Иако нема поузданих података о томе колико је странкиња у то време дошло у помоћ Србији, процењује се да их је било између 600 и 1.000, од којих су 22 ту изгубиле и живот [11, 12]. Међу тим племенитим и храбрим женама стигла је и др Елизабета Рос.

Енглески лекари су најдуже остали у Крагујевцу, тражећи начина за борбу против ширења и за заустављање епидемије тифуса. При том је и велики број страних лекара и медицинског особља подлегао епидемији ове болести. Од епидемије је умрло и 90 наших лекара [2]. Међу првим жртвама епидемије које су преминуле у болницама у Крагујевцу била је др Елизабета Рос. На сахрани, пред изасланицима престолонаследника, владе, Врховне команде и Црвеног крста, доц. др Војислав Јовановић је рекао: „Она је као лекар дошла из Енглеске да спасава од смрти наше ратнике, па је и сама међу њима нашла смрт.” [2] Стога треба писати о тој лекарки и том времену.

ЖИВОТ И РАД ДР ЕЛИЗАБЕТЕ РОС ДО ДОЛАСКА У СРБИЈУ

Др Елизабета Рос (*Elizabeth Ness MacBean Ross*) рођена је 14. фебруара 1878. године у Лондону, у великој, имућној, грађанској породици. Њен отац Доналд Рос био је банкар и у то време управник Комерцијалне банке Шкотске у Лондону, а њена цела фамилија потиче из места Тејн (*Tain*), које се налази на источној обали северне Шкотске, где је Елизабета и провела већи део живота [13, 14, 15]. Након завршене средње школе 1896. године одлази у Глазгов, где је започела студије медицине на Колеџу краљице Маргарете (*The Queen Margaret College*). Овај колеџ је у то доба била једина високошколска установа за образовање жена у Глазгову, а основана је 1868. Медицински факултет за жене почео је да ради од 1890, а две године касније припојио се Универзитету у Глазгову. У то доба жене су ретко и са доста тешкоћа могле уопште студирати, а поготово медицину. Млада Елизабета започела је студије тек две године након што је прва жена у Великој Британији уопште, др Марион Џилкрист (*Marion Gilchrist*), завршила студије медицине и постала дипломирани лекар [5, 6]. Елизабета је била добар и вредан студент, а завршила је студије 1901. године (Слика 1).

Према сећању њене сестричине, ћерке њене сестре Јелене (*Helen*), гђе Едит Рос (*Edith Ross*), цела њихова породица била је веома напредна за то доба. Елизабетини родитељи су били савремених схватања и веровали да жене треба да имају иста права за образовање као и мушкарци, тако да су, поред њеног брата Џејмса (*James*), и три Елизабетине сестре стекле факултетско универзитетско образовање, а једна од њих, Џејн (*Jane*), такође је постала лекар [16].

Након завршетка студија др Елизабета Рос је радила неко време у месту Тејн, а затим годину и по дана у Ист Хему (*East Ham*), предграђу североисточног Лондона, те на отоку Колонсеј (*Colonsay*), у архипелагу Унутрашњих Хибрида (*Inner Hebrides*) на западној обали

Слика 1. Др Елизабета Рос након завршених студија медицине 1901. године [13]

Figure 1. Dr. Elizabeth Ross after finishing medicine in 1901 [13]

Шкотске [13, 14, 15]. У то време Велику Британију захватио је „нови дух” или „нови реализам”, како се тада говорило и писало [17]. Било је то доба ослобађања жена од мушке доминације, када се снажно развио и чувени женски покрет тзв. суфражеткиња (енгл. *suffragette*), које су се енергично бориле за права жена уопште, а нарочито за право гласа и потпуну равноправност с мушкарцима, што је међу британске жене унео немир и необичну борбеност [2, 3, 15]. Понесена духом новог доба и преовлађујућег схватања да је мисионарски рад у иностранству једино и право поље рада за жене лекаре, а слободоумна и храбра, каква је била, те жељна нових сазнања, др Елизабета Рос се 1909. године запутила у Персију (данас Иран), где је добила место помоћника једног персијског лекара [5, 6, 16, 18]. Припремајући се за пут, учила је тропску медицину и касније, приликом краћег боравака у Шкотској 1914, постала члан Краљевског друштва за тропску медицину (*Fellow of the Royal Society of Tropical Medicine*) [13]. У Ирану је радила у местима Исфакан (*Ispahan*), у централно-западном делу, те у месту Шираз (*Shiraz*), у централно-југозападном делу Ирана, а посебно су интересантни њен боравак и рад у земљи племена Бахтијари (*Bakhtiari*), полуцивилизованог, номадског народа који је настањивао планински предео између Исфакана и Хурамахада (*Khuramahad*) у централно-источном делу Ирана [13, 14, 18, 19]. Током боравака и рада међу овим

Слика 2. Др Елизабета Рос у морнарској униформи 1910. године [14]
Figure 2. Dr. Elisabeth Ross in marine uniform in 1910 [14]

народом написала је и књигу под називом „Лекарка у земљи Бахтијарија”, која говори о историји и обичајима тог народа [14, 19, 20]. У 1910, након краћег боравка на опоравку у Шкотској, прихватила је место бродског лекара на путовању бродом „Глазговска линија” (*Glasgow Line*) за Индију и Јапан (Слика 2). Међутим, након поновног позива из Персије привлачност те земље је превладала и др Рос се вратила тамо, где је остала на раду до избијања Првог светског рата у августу 1914. године [13, 14, 15].

У СРБИЈИ 1915. ГОДИНЕ

Почетком Првог светског рата др Елизабета Рос је, сазнавши за тешку ситуацију у којој се налазила Србија, те за велику потребу за лекарима и медицинским особљем, била веома дирнута и одлучна да помогне. Одмах је под покровитељством владе Русије похрлила као добровољац у помоћ зараћеној Србији, где је сти-

гла почетком јануара 1915, и прихватила место лекара у Првој резервној војној болници у Крагујевцу [13, 14].

У то време у Србији је већ почела епидемија пегавог тифуса, која је ускоро попримила застрашујуће размере. Уз пегавца појавио се и повратни тифус (тзв. рекуренс), те трбушни тифус, тако да се могло говорити о епидемији три тифуса. О тој ситуацији у Србији писао је потпуковник др Владимир Станојевић (1886–1978), у то доба управник Моравске сталне војне болнице у Нишу, а касније професор Медицинског факултета у Београду: „Стање болница је било не само незадовољавајуће, већ језовито... Број болесника је далеко премашио број постеља, те су болесници, и они најтежи, што бунцају, што иду испод себе и што се боре са душом, сви одреда, измешани на састављеним постељама, испод постеља, по поду, па чак и у ходницима. Послуге нема, јер су и болничари и болничарке или већ помрли или и они леже међу оболелима. Улогу болничара су добили заробљеници, који не знају језик болесника и који се као авети, као тек придигли болесници, и сами једва држе на ногама. Лекара нема такође, јер они највише оболевају од заразе и процентуално највише умиру. Од укупног броја свију лекара у Србији, од њих 534, умире 132, а оболева безмало свих 534. У болницама је пометња на свима местима и свима пословима... У пријемно одељење, међутим, пристижу нове и нове гомиле тешко болесних, већ умрлих и полумртвих. Њих довозе примитивно на таљигама или волујским колима, натрпане и збијене у колима као сардине, без сламе и без сваке простирке. Вуку их и превлаче на колима у болницу кроз варош по цео дан, по страшној калдрми.” [1, 5, 6] Прва резервна болница у Крагујевцу са 200 постеља била је тада претворена заправо у заразну болницу, коју је водио мајор др Димитрије Антић (1874–1955), касније професор Медицинског факултета у Београду, који се тек био и сам опоравио од прележаног тифуса. Др Антић је веома упечатљиво описао своја искуства из те болнице: „Са своје страхоте, слика стања болнице у времену када ју бејах примио, остаће ми заувек у памети урезана: по нечистим собама, ходницима и степеницама лежаху на голом патосу тешки болесници – војници у војничком оделу, нечисти, пуни вашију, збијени један уз другог, да им човек не може прићи. Јаук, запомагање, уздисање, последњи ропач – допираху из даљине до ушију! Дакле, морадох примити болницу са неколико стотина тешких болесника, а без кревета, без постељних ствари, без рубља, без дезинфекционих средстава, без лекова, без лекарских инструмената, па и без бризгалица за давање камфорских и др. инјекција, без довољног броја лекара и болничара, без прибора за кување и раздавање хране! При том, сваким даном придолажаху транспорти нових болесника... Са наглим приливом болесника од пегавца и услед наглог умирања услед њега, у времену без потребних и довољних средстава за дезинфекцију, почели су брзо падати од пегавца и сви који су у болници радили... Разуме се, на првом месту су падали лекари... Сви лекари, медицинари, болничари и сестре, који су радили у мојој бол-

ници у времену док иста није била ослобођена ваши-ју, инфицирали су се било рекурентом, било пегавим тифусом, било напре једним а наскоро потом и другим... Једно време, баш у највећем жеку епидемије, попадали су сви лекари без разлике, и ја бегах једини на преко хиљаду тешких болесника... Највећи број пегавца примљен једног дана износио је 120, у просеку се кретало између 10 и 50 дневно. Кретање умрлих хармонирало је са кретањем линије примљених болесника: 19 умрлих за један дан била је највећа цифра, иначе она се кретала између 5-10-15 дневно... У жеку епидемије пегавца виђала се сваког дана језовита слика: у обичним отвореним колима гомила мртваца један преко другог, непокривени, спровођени су кроз варош од места где су умрли на гробље.” [5, 6, 21]

У тако тешкој ситуацији у ту болницу у Крагујевцу стигла је и др Елизабета Рос, за коју је др Антић записао: „Дужност ми је, а и место је овде, да споменем са особитим пијететом име једне странкиње, колегинице из Шкотске, мис Елизабет Рос, која, као добровољац, баш у најтежим моментима, беше притрчала мојој болници у помоћ. Она је, без икаквог страха за свој живот, дан и ноћ, неуморно лечила болесне војнике од пегавца.” [5, 6, 21]

Иако свесна свих опасности, др Рос се одмах по доласку у Крагујевац потпуно предала послу међу тим тешким болесницима. „Она је била изузетно интелигентна и веома, веома храбра. Знала је да нема много шанси за преживљавање јер је тифус био веома распрострањен и они у то време нису знали шта је био узрок болести”, записала је њена рођака Едит Рос [16]. Почетком јануара 1915. у Крагујевац је стигла и прва јединица тзв. Болница шкотских жена (*Scottish Women's Hospital*), а особље ове болнице се одмах упознало и спријатељило са др Елизабетом Рос. Међу њима је била и др Кетрин Макфејл (*Katherine MacPhail*), која је записала: „Др Рос је радила у српској инфективној болници и често сам је тамо посећивала. Болница је била у неописиво лошем стању, али је она радила с таквом неустрашивошћу и преданошћу послу, да је била за пример свима. Једно вече заједно смо обишли одељења на којима су све собе и ходници били препуни болесника који су лежали често по двојица у постељи или по тројица у две постеље, и сви су били у тешком стању. Видели смо и две девојке, Српкиње, које су радиле у болници и саме добиле тифус. Лежале су заједно у једној загушљивој собици, једна је била делирирантна, а о њима су бринули аустријски заробљеници. Онда ми је др Рос испричала да је тог дана открила у једној собици једну жену која је ту некако доспела, иако је то била војна болница. Имала је тифус, а са собом је довела девојчицу од пет-шест година, јер није имала где да је остави. Једна друга жена са тифусом такође је некако доспела у болницу и била смештена у исту собу, па је мала девојчица, која је живела у истој соби, бринула о њима и помагала им колико је могла.” [5, 6] Једна од сестара Болнице шкотских жена које су дошле у посету упитала ју је: „Др Рос, ја не могу да схватим како можете поднети да овде радите у та-

ко тешким условима”, а она је једноставно одговорила: „Па, неко мора и то да ради.” [16] Жене су јој се дивиле и веома је поштовале, како због њене стручности у познавању заразних болести, тако и због изванредне храбрости и племенитости.

Радећи даноноћно, преморена и изнурена, др Елизабета Рос је првих дана фебруара 1915. и сама оболела од тешког облика тифуса. Како у њеној болници није било сестара, у помоћ је притекло особље Болнице шкотских жена. Лекарску бригу о њој водила је др Френсис Вејкфилд (*Frances Wakefield*), за негу су се добровољно јавиле сестре Луиза Џордан (*Louisa Jordan*) и Агнес Минишул (*Agnes Minishull*), те гђица Меџ Нил-Фрејзер (*Madge Neill-Fraser*), здравствени радник и возач санитарског аутомобила [5, 6, 22, 23]. И поред предане бриге и неге, др Рос је, на општу жалост, након тринаест дана подлегла тешкој болести и умрла 14. фебруара 1915, на свој 37. рођендан [5, 6, 16, 22, 23]. Нешто касније од тифуса се разболела и др Вејкфилд, али је преживела, док су сестре Џордан и Минишул и гђица Нил-Фрејзер у току следећих недеља такође оболеле од тифуса и умрле. „Били су то најцрњи дани за све нас и наша јединица више никада није била иста”, записала је касније др Кетрин Макфејл [5, 6, 22, 23].

Др Елизабета Рос је, уз све војне почести, сахрањена у фебруару 1915. на гробљу у Крагујевцу. Уз др Рос сахрањене су и друге две Британке, гђа Мејбел Диермер (*Mabel Dearmer*) и Лорна Ферис (*Lorna Ferris*), чланице болнице Српског потпорног фонда (*The Serbian Relief Fund*), такође жртве пегавог тифуса (Слика 3).

Током Првог светског рата у Србији су 22 жене из Велике Британије изгубиле живот од ове опаке болести [11, 16]. Почетком 1980. године споменици на гробљу Бубањ су рестаурирани и отада су градске власти Крагујевца почеле да одржају редовне комеморације на гробљу сваког 14. фебруара у подне. Ова традиција се одржава до данашњих дана, а једна улица у Крагујевцу је названа именом др Елизабете Рос [16, 24, 25]. Такође, библиотека Медицинског факултета у Крагујевцу носи име др Рос. „Срби ју напросто обожава-

Слика 3. Споменици на гробљу у Крагујевцу, где су сахрањене др Елизабета Рос, гђа Мејбел Диермер и сестра Лорна Ферис, жртве пегавог тифуса

Figure 3. Graves of Dr. Elizabeth Ross, Mabel Dearmer and Lorna Ferris, victims of typhus, in Kragujevac semetary

ју због њене изванредне храбрости”, изјавила је Луиз Милер (*Louise Miller*), публициста из Шкотске. „Када је др Рос прихватила посао у тифусној болници у Крагујевцу, она је то урадила са пуним сазнањем да постоји огромна опасност и велика вероватноћа да ће и сама оболети и можда умрети за неколико седмица, тако да је њена одлука да прихвати тај посао била веома храбра. Она се заправо жртвовала за њих”, рекла је Луиз Милер, која је и сама у неколико наврата присуствовала годишњој комеморацији у Крагујевцу [16, 25].

Потребно је поменути да се тај „нови дух” ослобађања жена од традиционалних спутавања права, дух самосвојности, борбености и невероватне храбрости, самопожртвовања и херојства, који се појавио крајем 19. и почетком 20. века у Великој Британији, осећао у то доба и у Србији.

На позив српског Црвеног крста тада долазе и жене, међу којима и Хана Харди (*Hana Hardy*), која долази са Болницом шкотских жена у Србију 4. јануара 1915. године, помаже у оснивању и постаје председница Националне лиге српских жена [26]. И она се бори против пегавог тифуса (ова лига оснива и бесплатне кухиње за сиромашне, „Дом милосрђа” у Крагујевцу). Она је била само још једна храбра жена у том времену коју је српска влада одликовала Орденом Светог Саве.

У време Балканских ратова, а поготово током Првог светског рата, нису само жене из Енглеске и Шкотске биле у санитету у Србији. Најпознатији је пример славне сликарке Надежде Петровић (1873–1915), која је отишла у рат као добровољна болничарка, а потом такође оболела и умрла од тифуса у Ваљеву исте године када и др Елизабета Рос у Крагујевцу [27, 28]. Било је још веома много жена у Србији које су добровољно обављале болничке послове у сталним и резервним болницама, међу којима су најпознатије биле чланице Женског друштва из Београда, чланице Кола српских сестара, Друштва Кнегиња Љубица и др. [29, 30, 31]. Јер, жена лекара пре Првог светског рата у Србији било је мало: из Београда четири су умрле, а 17 је преживело, и 11 ван Београда [29]. Поред лекарки, истичале су се и болничарке, од којих је 11 Међународни Црвени крст одликовао медаљом „Флоренс Најтингел” за пожртвовање и развој сестринске службе [30].

У време Балканских ратова и Првог светског рата, када су се српски лекари одазвали дужностима у војном санитету, управу болница и других здравствених установа преузеле су те српске лекарке, које су врло често биле и једини лекари не само у болници, већ и у целом граду. Међу њима је била и др Славка Михајловић, касније Клисић (1888–1972), која је остала добровољно, као једини лекар (поред лица која нису били поданици Краљевине Србије) уз управника душев-

не болнице др Душана Стојимировића и инвалида, да се стара о болесницима у окупираном Београду. Она је догађаје рата, бомбардовање, епидемију тифуса у Општој државној болници у Београду тих ратних година, као и сарадњу са др Едвардом Рајаном (*Edward Ryan*), који је као представник америчког Црвеног крста [5, 6] узео ову болницу под заштиту, описала у свом дневнику који је касније објављен [32]. Дакле, не само мушкарци, већ и жене, лекарке и болничарке, од којих многе нису преживеле, имале су великог значаја у лечењу рањеног и оболелог становништва током Првог светског рата, што се не сме никада заборавити.

ЗАКЉУЧАК

Ратна 1915. година била је несумњиво један од најтежих и најтрагичнијих периода у историји Србије. Било је то доба нечувеног страдања, када је српски народ поднео неизмерно велике напоре и жртве, али било је то заиста и херојско доба. Из тог периода остаје упамћен један необичан и дотад у историји незабележен феномен, а то је да су, у тој великој невољи епских размера, у помоћ Србији стигле и бројне савезничке хуманитарне организације и медицинске мисије, а поред њих и бројни добровољци. Међу пристиглим лекарима, медицинским и другим особљем, који су у то време у зараћеној земљи захваћеној страшном епидемијом тифуса веома много недостајали, највише је било жена, превасходно из Велике Британије, које су радећи неуморно пружиле огромну помоћ српском народу. Њихова улога се у тим претешким временима никако и никада не сме заборавити, нарочито зато што су многе у тој племенитој мисији и саме изгубиле живот. Нажалост, сећања на то време и учеснике тих догађаја изгледа да су прилично избледела, те да прашина заборава на сва та збивања полако пада, али без сваке сумње, то страшно доба и учесници у тим догађајима морају се сачувати од заборава.

Др Елизабета Рос, која је самопрегорно и неуморно радећи међу оболелима од тифуса у Крагујевцу 1915. умрла од ове опаке болести у 37. години, свакако је једна од тих незаборавних хероина, којој дугујемо неизмерну и вечиту захвалност и чија храброст, племитост и пожртвовање током те трагичне ратне године треба да остану упамћени за сва времена.

НАПОМЕНА

Рад је урађен у оквиру пројеката бр. 175095 и 45005 Министарства просвете и науке Републике Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Stanojević V. Pegavi tifus u srpskoj vojsci 1914-1915. In: Stanojević V, editor. Istorija Srpskog vojnog saniteta. Naše ratno sanitetsko iskustvo. Beograd: Stanojević V; 1925. p.329-335.
- Nedok A, Popović B. Srpski Vojni sanitet 1914-1915. godine. Beograd: Ministarstvo odbrane republike Srbije, Uprava za vojnozdavstvo, Akademija medicinskih nauka Srpskog lekarskog društva; 2010.
- Popović B, Kovačević J, Vulić D, Pavlović B, Dikić B. i dr. Vojni Sanitet u Srpskom narodu. Beograd: Rad; 1998.
- McLaren ES, editor. A History of the Scottish Women's Hospitals. London: Holder and Stoughton; 1919.
- Mikić Ž. Uvek vaša – život i delo dr Ketrin Makfejl. Novi Sad: Matica srpska; 1998.
- Mikić Dj Ž. Ever Yours Sincerely – The Life and Work of Dr. Katherine S. Macphial. Cambridge: Perfect Publishers Ltd; 2007.
- Mikić Ž. „Srpska majka iz Škotske” – Dr Elsie Inglis (1864-1917). Med Pregl. 2008; 61(7-8):419-25.
- Mikić Ž. Bolnice škotskih žena. 90. godišnjica njihovog delovanja u Srbiji. Med Pregl. 2005; 58(11-12):597-608.
- Vuković Ž. Savezničke medicinske misije u Srbiji 1915. Beograd: Plato; 2004.
- Vuković Ž. Da ne zaboravimo: savezničke medicinske misije u Srbiji 1915. Beograd: „Filip Višnjić”; 2009.
- Dragičević B. Žene zvane hrabrost. Dokumentarni film. Beograd: EAI produkcija; 2008. Available from: <http://www.eai.org.rs/en/Integracija/Arhiva/Story/230/Women+of+True+Grit/html>.
- Popović-Filipović S. Za hrabrost i humanost. Bolnice škotskih žena u Srbiji i sa Srbima za vreme Prvog svetског рата 1914-1918. godine. Beograd: Signature; 2008.
- University of Glasgow – Biography of Elizabeth Ness MacBean Ross. Available from: <http://www.universitystory.gla.ac.uk/ww1-biography/?id=2845>.
- Tain Through Time – Dr Elizabeth Macbean Ross. Available from: http://www.tainmuseum.org.uk/dr._elizabeth_ross_g.asp?page=151.
- Obituary. Brit Med J. 1915; March 13; 1(2828):491.
- Miller L. An Interview to „Scotsman”: Dr. Elizabeth Ross – the Scottish saint of Serbia. Available from: <http://www.scotsman.com/news/dr-elizabeth-ross-the-scottish-saint-of-serbia-1-789188>.
- Ralph GM. Jennie. The Life of Lady Randolph Churchill, The Dramatic Years 1895-1921. Volume II. New York: The New American Library Inc; 1972.
- Mawer C. Three British Ladies in Bakhtiariand. Available from: <http://www.carolinemawer.co.uk/blog/?cat=6>.
- Bakhtiari people. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Bakhtiari_people.
- Ross ENM. A Lady Doctor in Bakhtiari Land. London: Leonard Parsons; 1921.
- Antić D. Pegavi tifus u Kragujevačkoj prvoj rezervnoj vojnoj bolnici 1914-15. In: Stanojević V, editor. Istorija Srpskog vojnog saniteta. Naše ratno sanitetsko iskustvo. Beograd: Stanojević V; 1925. p.314-328.
- Krippner M. The Quality of Mercy, Women at War, Serbia 1915-1918. Newton Abbot: David & Charles; 1980.
- Kripner M. Žene u ratu, Srbija 1915-1918. Beograd: Narodna knjiga; 1986.
- Kad su Britanke umirale za nas. Available from: <http://blog.b92.net/text/14292/Kad-su-Britanke-umirale-zbog-nas>.
- Miller L. An Interview to „Press and Journal”: Ceremony in Serbia to honour forgotten north heroine of war. Available from: <http://www.pressjournal.co.uk/Article.aspx/1040432?UserKey=>.
- Popović-Filipović S. Nosilac ordena Svetog save, Hana Džesi Henkin Hardi, u medicinskoj i dobrotvornoj misiji u Srbiji. Available from: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/13976>.
- Nadežda Petrović. Available from: http://sh.wikipedia.org/wiki/Nade%C5%BEda_Petrovi%C4%87.
- Nadežda Petrović, biografija. Available from: http://www.arte.rs/rs/umetnici/nadezda_petrovic-36/biografija.
- Gavrilović SV. Žene lekari u ratovima 1876-1945. na tlu Jugoslavije. Beograd: Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije; 1976.
- Mandić V. Heroine sa svetskim odličjem, kazivanje o jugoslovenskim dobitnicama Medalje „Florens Najtingel”. 3rd ed. Niš: Društvo Crvenog krsta Srbije i Crne Gore, Udruženje medicinskih sestara-tehničara KCS „Sestrinstvo”; 2004.
- Subotić V. Srpski lekari i srpske dobrovoljne bolničarke u ratovima s Turcima i Bugarima 1912. i 1913. Beograd: Štamparija „Sveti Sava”; 1919.
- Mihajlović S. Oblaci nad gradom, 1914-1918. Beograd: Klisić-Djordjević Lj., Grafički inženjering TMF; 2008 (reprint izdanja iz 1955).

Dr. Elizabeth Ross: Heroine and Victim of the World War I in Serbia

Želimir Mikić¹, Aleksandar Lešić^{2,3}

¹Faculty of Medicine, University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia;

²School of Medicine, University of Belgrade, Belgrade, Serbia;

³Orthopedics and Traumatology Clinic, Clinical Center of Serbia, Belgrade, Serbia

SUMMARY

At the beginning of 1915, several months after the World War I started, Serbia was in an extremely difficult situation. The country was war-ravaged, full of sick and wounded soldiers, there was a desperate shortage of doctors, nurses and other medical personnel, and the epidemic of typhus fever exploded and violently attacked the entire country. At that time, however, a number of both foreign allied medical missions and individual volunteers, from various countries, mostly from Great Britain, came to Serbia to help. Among them mostly were women, and they were of enormous support to Serbia in that grave situation. It is estimated that there were more than 600 foreign women volunteers in Serbia at that time and that 22 of them died there. Dr. Elizabeth Ross was one of those brave volunteers who came to Serbia early in 1915. That noble Scottish lady doctor was born in 1878 and finished her medical studies at the University of Glasgow in 1901. After graduation she worked in

various places in Great Britain until 1909, when she went to Persia (Iran), where she worked until the beginning of the so called Great War. When she heard of the urgent need in Serbia she left Persia as soon as she could and volunteered to serve in Serbia. She came to Kragujevac at the beginning of January 1915, where she worked at the First Military Reserve Hospital, which at that time was actually a typhus hospital. Working there intensively and devotedly for several weeks under shocking conditions she contracted typhus herself and died there on her 37th birthday on February 14th, 1915. She was buried in Kragujevac, next to two British ladies who also died in Serbia of typhus. Her grave was restored in 1980 when the town of Kragujevac started holding commemorations at the graveside every February 14th at noon to honor her and all other brave and noble women who lost their lives helping Serbia at that unfortunate time.

Keywords: Serbia 1915; Dr. Elizabeth Ross; typhus epidemic; history of medicine